

Марина Дерев'янка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

In the article the content of legal nature of the rights and freedoms of individuals involved in criminal proceedings is described. Analysis of the provisions of current legislation has provided the opportunity to establish and analyse such methods of counteraction to manifestations of violations of the rights and freedoms of the individual, as: judicial protection (appeal to the court for restoration of violated rights), the constitutional protection (appeal to the constitutional court of Ukraine with the constitutional appeal on the necessity of official interpretation of the Constitution of Ukraine and laws of Ukraine with the purpose of pursuing or defending the constitutional rights and freedoms of man and citizen), protection of the specially authorized subjects (Ombudsman); international protection (appeal for protection to the relevant international judicial institutions or to the relevant bodies of international organizations, member or participant of which is Ukraine).

Key words: suspect, rights and freedoms of suspect, judicial protection, constitutional protection, international protection, Ombudsman

Постановка проблеми. У ст. 3 Конституції України закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому зазначається, що утвердження і забезпечення таких прав і свобод є головним обов'язком держави. Водночас у ст. 55 Основного Закону України передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Надалі в зазначеній статті передбачається для особи можливість звернення за захистом своїх прав ще й до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, а також закріплено право на їх особистий захист від порушень та протиправних посягань. Таким чином, у Конституції України, з одного боку, закріплено основи державної політики щодо забезпечення прав і свобод людини, а з іншого – передбачається можливість їх обстоювання певною особою. Зважаючи на це, актуальною є розробка питань, пов'язаних з активною поведінкою людини, спрямованою на захист власних прав і свобод, як можлива альтернатива відповідної державної діяльності.

Стан дослідження. Питанням належного забезпечення прав та свобод особи присвячені праці: Л. Д. Воеводіна, А. П. Горшеньова, Ю. М. Грошевого, С. Ю. Ільченка, Г. К. Кожевнікова, Л. О. Красавчикової, П. І. Люблінського, О. Р. Михайленка, І. В. Михайловського, М. М. Михеєнка, І. Л. Петрухіна, М. А. Погорецького, Ф. М. Рудинського, І. Є. Фарбера, Г. І. Чангулі, М. Є. Шумило та інших учених. Простудійовані наукові праці суттєво допомогли в осмисленні гостроти проблем, пов'язаних із захистом особою прав і свобод. Водночас надзвичайної актуальності їм надають положення чинного з 2012 року Кримінального процесуального кодексу України, якими передбачено оновлений підхід до цього процесу.

Метою даної статті є встановлення юрисдикційних форм захисту власних прав і свобод підозрюваним та обвинуваченим у кримінальному провадженні України.

Статтею 55 Конституції України передбачено кілька способів оскарження порушених прав і свобод людини. Першим із них зазначений судовий. Аналіз чинного законодавства надає змогу встановити й деякі інші види захисту правового статусу особи, котрі в окремих випадках можуть бути альтернативними судовому захисту. Проаналізуємо основний зміст кожного з них.

Конституційним Судом України в рішенні від 25.11.1997 р. № 6-зп сформульовано правову позицію, відповідно до якої вдосконалення законодавства в контексті ст. 55 Конституції України має бути поступовою тенденцією, спрямованою на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю й обґрунтованістю рішень, дій чи

бездіяльності суб'єктів владних повноважень (п. 2 мотивувальної частини). Така правова позиція кореспондується з положеннями ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (04.11.1950 р.) Ради Європи щодо ефективного засобу юридичного захисту кожного, чий права і свободи було порушено, навіть особами, які здійснюють офіційні повноваження. Варто зазначити, що реалізація права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності зазначених суб'єктів має відповідати також вимозі стосовно доступності правосуддя, про що зазначено в міжнародних правових документах – Загальній декларації прав людини (10.12.1948 р.) Організації Об'єднаних націй (ст. 8), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (16.12.1966 р.) ООН (ст. 14), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6), Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (29.11.1985 р.), прийнятій ООН (п. 4).

Комітет міністрів Ради Європи в Рекомендаціях від 28.06.1985 р. R (85) 11 стосовно положення потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу приписує державам-членам приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу, а в Рекомендаціях від 12.05.2004 р. Rec (2004) 6 щодо вдосконалення національних засобів правового захисту зазначає, що права та свободи, гарантовані Конвенцією, мають захищатися передусім на національному рівні.

Конституційний Суд України в Рішенні від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001 зазначив, що право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина та відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абз. 4 п. 3 мотивувальної частини), а недосконалість інституту судового контролю за досудовим слідством не може бути перепорою для оскарження актів, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади (абз. 6 п/п. 4.2 п. 4 мотивувальної частини).

У ст. 68 Конституції визначено, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Досудове кримінальне провадження здійснюється уповноваженими на це державними органами та службовими особами. Під час кримінально-процесуальної діяльності вони реалізують владні повноваження. З цього приводу у ст. 19 Конституції України визначається: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Як вбачається з наведених конституційних положень, дотримуватися гарантій законності мають як фізичні не службові особи (громадяни України, особи без громадянства та іноземці), так і органи державної влади та місцевого самоврядування і їх посадовці. Дії чи рішення слідчого, прокурора та слідчого судді можуть бути оскаржені передусім у судовому порядку.

Кримінально-процесуальний інститут оскарження становить собою встановлений у законі порядок подання, прийому, розгляду і вирішення скарг на дії і рішення слідчого, прокурора і суду, якими допущені порушення гарантованих суб'єктивних прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у провадженні, або на дії та рішення, котрі вони розцінюють як незаконні й необґрунтовані. Скарга може бути подана як на будь-яку слідчу, судову й іншу процесуальну дію чи бездіяльність, так і на будь-яке рішення, прийняте слідчим, прокурором і судом. Якщо предметом скарги є дії і рішення слідчого і прокурора, то підставою до її складання слід вважати факт (або факти) порушення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Оскільки закон не обмежує права оскарження на досудовому провадженні будь-яким строком, скарга на дії і рішення слідчого і прокурора може подаватися в будь-який момент провадження, у тому числі на етапі закінчення досудового розслідування.

Згідно з вимогами КПК України рішення, дії та бездіяльність слідчого можуть бути оскаржені як прокурору, так і до суду (Глава 26 КПК України). Л. В. Черечукіна, виступаючи за недопустимість обмеження права оскарження до суду будь-яких рішень і дій зазначає: «...штучне виділення з юрисдикції суду розгляду спірних правовідносин, що можуть виникнути між дізнавачем, слідчим, прокурором, з одного боку, й іншими учасниками процесу на стадії досудового розслідування – з іншого, порушує права особи, позбавляючи її реалізації конституційного права на судовий розгляд спору»¹. Вчена має на увазі наділення прокурора правом розглядати такі само скарги. Саме тому, як справедливо відзначається в літературі, оскарження всіх рішень,

¹ Черечукіна, Л.В. (1998). *Судебний контроль за досудебним производством*. Луганск: РИС ЛИВД, 79.

процесуальних дій (бездіяльності) слідчого, прокурора в конкретному кримінальному провадженні повинно здійснюватися виключно в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством, що не позбавляє учасників кримінального судочинства права оскаржити всі процесуальні дії і рішення до суду¹.

Викладена точка зору з даного питання підтримується і Верховним Судом України. Відзначаючи, що Конституція України, а також Закони України «Про звернення громадян» і «Про внесення змін до статей 235, 236 і глави 31-А Цивільного процесуального кодексу України» істотно розширили можливості особи щодо судового захисту її прав і свобод від неправомірних рішень, дій і бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших юридичних і посадових осіб у сфері управлінської діяльності, Пленум Верховного Суду України звертає увагу на те, що відповідно до ст. 55 Конституції, Закону «Про звернення громадян» і глави 31-А Цивільного процесуального кодексу України можуть бути оскаржені в суд лише такі рішення і дії посадових осіб, для яких законодавством не встановлений спеціальний порядок.

Водночас на підставі вивчення практики і відповідної літератури можна дійти висновку про те, що до суду можуть бути оскаржені будь-які дії та рішення слідчого та прокурора, а не лише ті дії та рішення, про які прямо йдеться в законі, як-от: дії і рішення, оскарження яких у суді прямо передбачено чинним КПК України; інші дії (бездіяльність) і рішення посадових осіб, що здійснюють досудове слідство, здатні припинити доступ зацікавленої особи до правосуддя. Як відомо, право доступу до правосуддя припускає, що зацікавлена особа повинна мати можливість на розгляд розпочатого стосовно неї провадження в суді без надмірних перешкод правового чи фактичного характеру. Припустимі виправдані обмеження цього права. Держава повинна забезпечити реальний і конкретний доступ до суду, створивши продуману судову систему і процедуру звернення до суду².

Важливе значення в аспекті оскарження має інститут апеляції. Як слушно відзначається в літературі, справедливість судового рішення неможлива без реалізації права зацікавленої особи на його перегляд іншим складом суду³. Причому таким складом суду, який є колегіальним, незалежним від суду, що прийняв оскаржуване рішення⁴.

З огляду на процесуальні права деяких учасників кримінального процесу (зокрема, обвинуваченого та підозрюваного), неабиякого значення набуває правова обізнаність особи, а також можливість вчасного використання та успішного захисту нею прав і свобод. Саме перед такою особою розкриваються широкі перспективи обстоювання наявного правового статусу. Адже законодавець визначає й інші, окрім судового, ефективні способи захисту порушених прав і свобод. Задля їх забезпечення державою здійснено такі послідовні кроки:

- по-перше, у ст. 64 Конституції України визначено підстави обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, коло яких встановлюється виключно Основним Законом;

- по-друге, у п.п. 1 та 12 ст. 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина, так само як і організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби (які можуть обмежувати конституційні права та свободи).

Таким чином державою забезпечується доступність особи до процедур обстоювання конституційних прав та свобод виключно через призму законодавчих нормативно-правових актів, у яких вони і закріплюються. Це кореспондується з вимогами міжнародних нормативно-правових актів. Так у ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини зазначено, що під час здійснення своїх прав та свобод кожна людина має піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом. У ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав і основних свобод зазначено, що органи державної влади не можуть

¹ Маляренко, В., Пилипчук, П. (2001). Межі судового контролю за додержанням прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи. *Право України*, 4, 43.

² Толочко, О.М. (2004). Право на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЕКПЛ) у світлі українського законодавства та правозастосовчої практики. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст*. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 236.

³ Міщенко, С.М., Солодкий, С.А. (2003). Взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства. *Вісник Верховного Суду України*, 5, 45.

⁴ Маляренко, В.Г. (2002). Про подання апеляції на судові рішення у кримінальних справах. *Вісник Верховного Суду України*, 1(29), 42.

втручатися у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, до житла, таємниці кореспонденції інакше, ніж згідно із законом.

Варто зауважити, що підзаконні нормативно-правові акти, тим паче нормативно-правові акти, яким надано гриф секретності, не містять такої ознаки, як доступність. Доступність нормативно-правового акта можна розкрити як постійний вільний доступ до нього будь-якої зацікавленої особи, яка могла б за власним бажанням попередньо передбачити наслідки застосування його положень стосовно себе. Тому лише закон має встановлювати обмеження прав та свобод особи, адже встановлювати й означає з'ясувати та запроваджувати щось вперше. Обмеження, які можуть міститися в підзаконному нормативно-правовому акті, обов'язково повинні отримати попередню «прописку» на законодавчому рівні, в іншому разі такий підзаконний нормативно-правовий акт може бути визнаним таким, що не відповідає чинному законодавству.

Варто зауважити, що захист прав та свобод може відбуватися як особисто їх суб'єктом (шляхом самозахисту), так і із залучанням фахівця, яким може бути адвокат. Щодо юридичної допомоги адвоката-захисника, то завдання адвокатури визначені в ч. 2 ст. 59 Конституції України і полягають у тому, що адвокатура діє для забезпечення права на захист від обвинувачення й надання правової допомоги під час провадження в судах та інших державних органах. Саме це конституційне положення закладає загальні законодавчі засади діяльності адвокатури, розкриває її роль, завдання та повноваження. З аналізу ст. 59 Конституції виходить, що всі інші, не названі в ч. 2 цієї статті види правової допомоги (наприклад, представництво інтересів фізичних та юридичних осіб) не становлять виключної компетенції адвокатури, але при цьому вона може здійснювати всі незаборонені законом види правової допомоги. Тим, що стаття, присвячена діяльності адвокатури, поміщена в розділ II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», підкреслюється особливий характер цього правового інституту, діяльність якого спрямована на допомогу державі у виконанні нею певних функцій, визначених Основним Законом нашої держави. Адвокати-захисники мають кримінально-правовий імунітет, що виключає їх переслідування за письмові чи усні заяви, подані під час провадження при безпосередньому виконанні своїх професійних обов'язків у суді чи іншому органі.

Звернення до адвоката за захистом прав та свобод є окремим і достатньо дієвим способом протидії відповідним фактам порушень. На його реалізацію спрямований зміст Указу Президента України «Про деякі заходи щодо підвищення рівня роботи адвокатури» від 30.09.1999 р., яким на Вищу кваліфікаційну комісію покладено ведення та систематичне оприлюднення Єдиного реєстру адвокатів України, Положення про який затверджено постановою ВККА від 10.03.2000 р. Видається, що певною запорукою покращення стану співпраці громадян з адвокатурою може бути розроблення та ведення даних щодо рейтингу успішності адвокатів в Україні.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом. Водночас це не звільняє державу від забезпечення захисту прав і свобод особи шляхом надання їй послуг адвоката. У ст.ст. 48 та 49 КПК України визначаються підстави та порядок забезпечення захисту за рахунок держави. Окрім того, важливо зазначити, що здійсненню права на захист прав і свобод особи має сприяти й діяльність органів розслідування, прокурора і суду, які зобов'язані всебічно, повно й об'єктивно дослідити обставини провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність. Запорукою цьому є реалізація засади публічності (офіційності) кримінального провадження.

Водночас варто зауважити, що в цей скрутний для нашої країни час було б доречним і адвокатурі більш активніше долучатися до забезпечення права особи на захист. Історія має щодо цього цікаві приклади. Так, ще у XIX сторіччі в дореволюційній Російській імперії, до складу якої входили й території сучасної України, доволі широко використовувався інститут надання безоплатних юридичних послуг присяжними повіреними, котрі виконували функцію захисту. Так, наприклад, консультацією при Московському з'їзді окружного суду присяжними було надано близько 60% безкоштовних консультацій у справах, а гроші, отримані за платне консультування, спрямовувалися на забезпечення захисту під час виїзних засідань суду в місцевості, де мешкав незаможний люд¹. З цього приводу влучно висловився 1885 року І. Я. Фойницький: «Підсудний,

¹ Розин, Н.Н. (1914). *Уголовное судопроизводство: Пособіе к лекціямъ*, Санкт Петербургъ: Изданіе Юридическаго книжнаго склада «Право», 290.

якому загрожує небезпека покарання, подібний до тяжко хворого, який для того, щоб позбутися небезпеки, готовий жертвувати всім. Але наживатися на цьому означає зловживати пригніченим душевним станом людини»¹.

У Конституції та законодавчих актах нашої країни передбачається процедура звернення до Конституційного Суду України щодо необхідності офіційного тлумачення Основного Закону й інших законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Слід зауважити, що у ст. 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що суб'єктами права на конституційне звернення є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи. Підставами для звернення до Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції та законів України у формах конституційного подання і конституційного звернення є відповідно: практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції та законів України (ч. 1 ст. 93 Закону України «Про Конституційний Суд України») або наявність неоднозначного застосування положень Конституції чи законів судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Практична необхідність офіційного тлумачення Конституції або законів України може бути обумовлена неясністю (двозначністю, розпливчастістю, неточністю, нечіткістю) їх окремих положень, або неоднозначним застосуванням, або хоча й однозначним, але неправильним їх розумінням і застосуванням². Офіційне тлумачення Конституції або законів України якраз і покликано подолати ці обставини, зробити, зокрема, незрозумілі положення – зрозумілими.

Необхідність в однаковій практиці застосування положень Конституції та законів України, а отже, визначеність правових відносин походить із вимог існування нашої країни як правової держави і, зокрема, законності, правової безпеки, рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (ст. 26 Конституції України). До того ж однією з основних засад судочинства є законність та рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (п.п. 1 і 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України), а це неможливо досягти без однозначного (однакового) застосування положень Конституції та законів України до всіх без винятку.

Підставою для офіційного тлумачення Конституції або законів України за конституційними зверненнями фізичних та юридичних осіб є лише ті положення цих нормативно-правових актів, які застосовані або підлягають застосуванню щодо суб'єкта конституційного звернення в конкретному провадженні й це призвело чи може призвести до порушення його конкретного конституційного права. Суб'єкт конституційного звернення повинен зазначити конкретні факти й обставини, які б свідчили про це. Підстава для розгляду в Конституційному Суді України вважається відсутньою, коли суб'єкт права на конституційне звернення звертається до цього суду не у зв'язку з порушенням (або можливістю порушення) його конституційних прав і свобод.

На практиці траплялися такі випадки, коли ті чи інші положення Конституції або законів України застосовувалися хоча й однозначно, але неправильно, і це порушувало конституційні права і свободи людини та громадянина або створювало можливість їх порушення. Конституційний Суд України в подібних випадках здійснював провадження за зверненнями фізичних або юридичних осіб та приймав відповідні рішення. Так, місцеві суди після прийняття Конституції України певний час продовжували відмовляти громадянам України у прийнятті скарг (позовів): на рішення Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів; на дії посадових осіб органів прокуратури; на бездіяльність посадових осіб щодо розподілу житла; Кабінету Міністрів України про виконання зобов'язання за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року та відшкодування моральної шкоди. Конституційний Суд України визнав таку практику антиконституційною і надав офіційне тлумачення відповідних положень Конституції та законів України.

Окрему увагу слід приділити й питанням діяльності ще одного суб'єкта захисту прав і свобод людини – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так у ст. 1. Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» закріплено, що «парламентський

¹ Фойницький, І.Я. (1885) *Защита в уголовном процессе как служение общественное*. Санкт-Петербург: Типолиитография А.М. Вольфа, 48.

² Владиченко, С. (2006). Про перспективи посилення захисту прав людини засобами конституційного правосуддя в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*, 3, 32.

контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини». У ст. 3 цього Закону зазначається мета парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, зокрема: «...захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України... запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню».

Окрім закріплених у законодавстві повноважень, український омбудсмен наділений функцією реалізації національного превентивного механізму (ст. 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»). Відповідно до цієї функції Уповноважений залучає представників громадських організацій, експертів, учених та фахівців для відвідування місць так званої «несвободи». Так, активістами громадських організацій налічено близько 5 500 таких місць в Україні, котрі утримуються на балансі 11 різних міністерств та відомств. До місць несвободи належать, зокрема: місця тримання затриманих, місця попереднього ув'язнення, установи відбування засудженими покарань та установи примусового лікування і перевиховання, психіатричні лікарні тощо. Саме в таких місцях права і свободи людини є найуразливішими та зазнають найзухваліших порушень.

Окрім перелічених способів захисту прав і свобод, особі надається й право звернення з цього питання до міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Серед таких міжнародних правових актів є ціла низка договорів, які визначають способи захисту прав і свобод людини, вимоги щодо організації судової влади, забезпечення її незалежності та інше. Найважливішими з них є: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження або покарання, Основні принципи незалежності суддів, схвалені резолюцією Генеральної асамблеї ООН (13.12.1985 р.), тощо. Ці нормативно-правові акти проголошують і розкривають зміст невід'ємних прав людини, а також містять авторитетну регламентацію питань, пов'язаних з оскарженням несправедливих, з погляду зацікавлених осіб, рішень вищих судових інстанцій України в міждержавні органи, зокрема до Європейського суду з прав людини. Така можливість оскарження прямо передбачена ч. 4 ст. 55 Конституції України.

В аспекті розглянутих питань варто наголосити ще на одній важливій проблемі, пов'язаній із забезпеченням прав і свобод особи. Так, ст. 3 Конвенції про захист прав і основоположних свобод встановлює зобов'язання, яких має дотримуватися держава: утримуватися від будь-яких дій, пов'язаних із катуванням, тортурами або іншим поводженням, забороненим Конвенцією; вживати заходів для того, щоб гарантувати особам їхні права та захищати їх від забороненого поводження. 26.11.1987 р. у Страсбурзі державами-членами Ради Європи підписано Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, ратифіковану Україною 24.01.1997 року. У цьому міжнародному нормативно-правовому акті розроблений механізм захисту громадян, які вважають себе жертвами катувань та жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Важливу роль у цьому механізмі приділено Європейському комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, який наділено правом перевіряти в різних країнах порядок поводження з особами, позбавленими волі, з метою захисту їхніх прав і свобод. Певні аспекти роботи цього Комітету передбачені в Протоколах № 1 та № 2 до Європейської конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Зазначені Протоколи також ратифіковані нашою країною 2001-го та 2002 року.

Враховуючи викладене, можна зробити такі *висновки*. Як способи протидії проявам порушень прав і свобод особи можна зазначити такі форми (види) захисту:

- судовий захист (звернення до суду за поновленням порушеного права);
- конституційний захист (звернення до Конституційного Суду України з конституційним зверненням про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення належної реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина);

- захист спеціально уповноваженим державою суб'єктом (омбудсменом);
- міжнародний захист (звернення за захистом до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна).

Зазначені форми захисту безпосередньо передбачені чинним законодавством нашої країни і можуть дещо збігатися, пересікатися та взаємодіяти між собою, але не виключати один одного, що в цілому характеризує їх системність. При цьому способи захисту прав і свобод особи можуть реалізовуватися людиною як особисто (у формі самозахисту), так і за допомогою фахівця – адвоката. У разі потреби надання послуг адвокатом забезпечується державою.

References

---

1. Cherechukina, L.V. (1998). *Sudebnyj kontrol' za dosudebnym proizvodstvom*. Lugansk: RIS LIVD.
2. Fojnickij, I.JA. (1885) *Zashchita v ugovnom processe kak sluzhenie obshchestvennoe*. Sankt-Peterburg: Tipolitografija A.M. Vol'fa.
3. Maljarenko, V., Pilipchuk, P. (2001). Mezhi sudovogo kontrolju za doderzhannjam prav i svobod ljudini v stadii poperedn'ogo rozsliduvannja kriminal'noi spravi. *Pravo Ukraini*, 4.
4. Maljarenko, V.T. (2002). Pro podannja apeljacji na sudovi rishennja u kriminal'nikh spravakh. *Visnik Verkhovного Sudu Ukraini*, 1(29).
5. Mishchenko, S.M., Solodkij, S.A. (2003). Vzzattja pid vartu ta prodovzhennja strokiv trimannja pid vartuju na stadijakh diznannja ta dosudovogo slidstva. *Visnik Verkhovного Sudu Ukraini*, 5.
6. Rozin, N.N. (1914). *Ugolovnoe sudoproizvodstvo: Posobie k lekcijam*. Sankt Peterburg": Izdanie Juridicheskago knizhnago sklada «Pravo».
7. Tolochko, O.M. (2004). Pravo na spravedlivij sudovij rozgljad (stattja 6 EKPL) u svitli ukrains'kogo zakonodavstva ta pravozastosovchoi praktiki. *Evropejs'ka konvencija z prav ljudini: osnovni polozhennja, praktika zastosuvannja, ukrains'kij kontekst*. Kiiv: ZAT «VIPOL».
8. Vladichenko, S. (2006). Pro perspektivi posilennja zakhistu prav ljudini zasobami konstitucijnogo pravosuddja v Ukraini. *Visnik Konstitucijnogo Sudu Ukraini*, 3.